

JAKUB STĘPIEŃ

 <https://orcid.org/0000-0003-0106-6805>

Uniwersytet Łódzki

Katedra Prawa Konstytucyjnego Wydziału Prawa i Administracji

e-mail: jakub.stepien3@edu.uni.lodz.pl

OCHRONA WOLNOŚCI SUMIENIA I WYZNANIA W III RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Rozważania na przykładzie wybranych aspektów funkcjonowania członków wspólnoty Kościoła katolickiego w przestrzeni publicznej

Abstrakt: Wolność sumienia i wyznania stanowi jeden ze standardów współczesnego demokratycznego państwa prawnego. Ochrona tej wolności człowieka postulowana jest zarówno przez organizacje międzynarodowe, jak i nauczanie Soboru Watykańskiego II. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. również zawiera regulacje gwarantujące ochronę wolności sumienia, wyznania i religii. Praktyka funkcjonowania państw demokratycznych wskazuje jednak, iż gwarancjom konstytucyjnym powinno towarzyszyć stworzenie konkretnych mechanizmów prawnych i pozaprawnych przekładających się na skuteczną ochronę wyżej wymienionych wolności. Przykłady tego rodzaju mechanizmów wypracowanych w konstytucyjnym porządku III Rzeczypospolitej Polskiej zostaną omówione w poniższym tekście, w oparciu o wybrane przykłady aktywności religijnej wiernych Kościoła katolickiego w przestrzeni publicznej.

Słowa kluczowe: wolność sumienia i wyznania, Kościół katolicki, państwo, Konstytucja.

Abstract: Freedom of conscience and religion is one of the standards of modern democratic states. The protection of this particular freedom is postulated both by international organizations and by the teaching of the Second Vatican Council. The Constitution of the Third Republic of Poland of April 2, 1997 also

contains regulations guaranteeing the protection of freedom of conscience, religion and belief. However, the practice of the functioning of democratic states indicates that constitutional guarantees should be accompanied by the creation of specific legal and non-legal mechanisms ensuring the effective protection of the above-mentioned freedom. In the following text, the examples of those type of mechanisms developed in the constitutional order of the Third Polish Republic will be discussed, based on selected examples of religious activity of the members of the Catholic Church in the public space.

Key words: freedom of conscience and religion, Catholic Church, state, Constitution.

Wolność sumienia, wyznania i religii stanowi jeden ze standardów współczesnego demokratycznego państwa prawnego. Potwierdzeniem doniosłości tej wolności dla pokojowego funkcjonowania współczesnego, zróżnicowanego społeczeństwa obywatelskiego jest fakt, iż jej zagwarantowanie w konstytucyjnym porządku państwowym postulują zarówno świeckie organizacje międzynarodowe, jak i Kościół katolicki. Określenie m.in. kształtu oraz zakresu przedmiotowego wolności sumienia, wyznania i religii stanowią element nauczania Soboru Watykańskiego II – postulatory soborowe wskazujące źródło wolności religijnej oraz katalog uprawnień składających się na wymiar indywidualny i wspólnotowy omawianej wolności zawarte zostały w treści soborowej deklaracji *Dignitatis humanae*¹. Gwarancje w zakresie ochrony wolności religijnej znajdują potwierdzenie również w treści aktów prawa międzynarodowego, m.in. Karcie Narodów Zjednoczonych (26 VI 1945), Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (10 XII 1948) oraz Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (19 XII 1966)². Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, współczesnym standardem zakresu przedmiotowego wolności sumienia i religii

---

¹ Zob. Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Declaratio de libertate religiosa (Dignitatis humanae)*, 7 XI 1965, AAS, 58(1966), s. 929–946, tekst polski: Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej Dignitatis humanae*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 410–421; J. Stępień, *Postulatory Soboru Watykańskiego II dotyczące stosunków pomiędzy Kościołem katolickim i państwem w nauczaniu papieża Franciszka*, „Roczniki Nauk Prawnych”, 31(2021), nr 2, s. 202–203.

² Zob. Karta Narodów Zjednoczonych podpisana podczas Konferencji Narodów Zjednoczonych w San Francisco w dniu 26 czerwca 1945 r., Dz. U. 1947, nr 23, poz. 90; Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 10 grudnia 1948 roku w Paryżu; Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Dz. U. 1977, nr 38, poz. 167.

w konstytucyjnych porządkach państwowych pozostaje art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r.: „Każdy człowiek ma prawo wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje swobodę zmiany wyznania lub wiary oraz swobodę głoszenia swego wyznania lub wiary bądź indywidualnie, bądź wspólnie z innymi ludźmi, publicznie i prywatnie, poprzez nauczanie, praktykowanie, uprawianie kultu i przestrzeganie obyczajów”³.

Zarówno przytoczona regulacja, jak i wskazana powyżej soborowa deklaracja stanowiły swoiste podstawy dla określenia ostatecznego kształtu gwarancji w zakresie poszanowania i ochrony wolności sumienia i wyznania w treści ustawy zasadniczej III Rzeczypospolitej Polskiej⁴. We współczesnym porządku konstytucyjnym państwa polskiego charakter tej wolności oraz jej podmiotowego, jak i przedmiotowego, zakresu został określony w art. 53 Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r.⁵

Należy podkreślić, iż umieszczenie w treści ustaw zasadniczych przepisów wprowadzających *expressis verbis* obowiązku poszanowania i ochrony wolności sumienia i wyznania jednostki pozostaje elementem niezbędnym, ale nie jedynym, dla zagwarantowania wolności sumienia i wyznania w konstytucyjnym porządkach państwowych. Praktyka funkcjonowania państw w XX i XXI w. jednoznacznie wskazuje, iż prócz regulacji konstytucyjnej niezbędne jest stworzenie takich mechanizmów o charakterze prawnym, jak i pozaprawnym, które przełożą się na skuteczną ochronę uprawnień wynikających z właśnie z treści przepisów konstytucyjnych⁶.

Poniższy artykuł dotyczyć będzie prezentacji wybranych mechanizmów ochrony wolności sumienia i wyznania w III Rzeczypospolitej Polskiej, omó-

---

³ Art. 18, w: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 10 grudnia 1948 roku w Paryżu; zob. V. Serzhanova, E. Tuora-Schwiwerskott, *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, 40(2018), s. 310–311.

⁴ Wartym zaznaczenia pozostaje, iż soborowe postulaty dotyczące ochrony wolności religii oraz regulacja art. 18 *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* pozostają ze sobą w wielu kwestiach – szczególnie w przypadku określenia uprawnień składających się na tę wolność; tożsame – przyp. J.S.

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.

⁶ Przykładem rozbieżności pomiędzy konstytucyjnymi gwarancjami a praktyką funkcjonowania organów państwowych mogą być przypadki konstytucyjnych porządków państw totalitarnych – pomimo zagwarantowania poszanowania wolności wyznania m.in. w treści Konstytucji ZSRR z 1935 r., organy władzy nie realizowały powyższej gwarancji, realizując ideologiczne założenia państwa komunistycznego, przewidujące przymusową ateizację społeczeństwa; zob. J. Stępień, *Współczesne modele separacji*, w: *Prawo, religia, wyznanie. Na styku normatywizmu i moralności*, red. P. Staniszevska-Pobikrowska, Warszawa 2020, s. 19–20.

wienie których zostanie oparte o przytoczenie konkretnych przykładów funkcjonowania członków wspólnoty Kościoła katolickiego w przestrzeni publicznej państwa polskiego. Wybór tej konkretnej wspólnoty wiernych jest podyktowany faktem, iż katolicyzm stanowi najpowszechniejsze wyznanie w społeczeństwie polskim, więc stosunek do niego pozostaje swoistym punktem odniesienia dla sytuacji prawnej innych wyznań. Zakres prowadzonych poniżej rozważań został ograniczony do konkretnych kwestii związanych z realizacją art. 53 ust. 2 i ust. 6 Konstytucji, traktującymi kolejno o przedmiotowym zakresie omawianej wolności oraz zakazie przymuszania jednostki do uczestniczenia bądź nieuczestniczenia w praktykach religijnych⁷. W konsekwencji wolność sumienia i religii jednostek będzie rozpatrywana w dwóch aspektach – jako wolność do podejmowania przez jednostkę określonego działania oraz wolność od przymusu ze strony innych podmiotów⁸.

Ostatnim elementem wymagającym przybliżenia na wstępie rozważań jest termin „przestrzeń publiczna”. Zgodnie z definicją obecną w nauce przedmiotu, za przestrzeń publiczną należy uznać tego rodzaju obszary, które w związku z konkretnymi cechami przestrzennymi oraz położeniem mogą posiadać szczególne znaczenie dla takich kwestii, jak poprawienie jakości życia ich mieszkańców czy sprzyjanie nawiązywaniu społecznych kontaktów⁹. Zakresem definicyjnym tych pojęć objęte są zatem zarówno elementy przestrzeni otwartej, w tym drogi i ulice, oraz przestrzeni zamkniętej, do której zalicza się ściany oraz korytarze budynków prywatnych i instytucji publicznych¹⁰.

W celu ukazania różnorodności środków wykorzystywanych do ochrony realizacji uprawnień wynikających z art. 53 ust. 2 Konstytucji, mechanizmy ochrony wolności sumienia i religii wypracowane w konstytucyjnym porządku III Rzeczypospolitej Polskiej, zostaną przedstawione na podstawie następujących przykładów aktywności religijnej członków wspólnoty katolickiej w przestrzeni publicznej państwa polskiego:

- uczestniczenia w kulcie publicznym – w pielgrzymkach i procesjach w trakcie Uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, czyli tzw. Bożego Ciała;

⁷ Zob. art. 53, w: Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.

⁸ T. Płóski, *Prawo do wolności sumienia i religii w Polsce*, „Prawo Kanoniczne”, 46(2003), nr 3–4, s. 99.

⁹ Zob. *Poradnik o przestrzeniach publicznych*, red. M. Jaskulska, Gdańsk 2014, s. 2.

¹⁰ R.M. Małajny, *Krzyż w budynkach publicznych – tak czy nie?*, w: *Standardy bezstronności światopoglądowej władz publicznych*, red. A. Mezglewski, A. Tunia, Lublin 2013, s. 26–27.

- podejmowania aktywności o charakterze religijnych – takich jak wspólna modlitwa czy spotkanie opłatkowe – w miejscu pracy;
- uzewnętrzniania religii poprzez umieszczanie obecności symboli religijnych w przestrzeni instytucji publicznych.

Uprawianie kultu publicznego

W przypadku analizy treści art. 53 ust. 2 zd. 1 Konstytucji na szczególną uwagę w kontekście przedmiotu niniejszych rozważań zasługuje kategoria realizacji prawa do uzewnętrzniania religii w drodze „uprawiania kultu”¹¹. Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, zastosowane przez ustawodawcę stwierdzenie pojawiające się wyłącznie w treści ustawy zasadniczej, nie zostało powtórzone ani w aktach prawnych niższego rzędu regulujących sytuację związków wyznaniowych na terytorium III RP – m.in. Ustawie z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej ani w Konkordacie między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską¹². W treści przytoczonych powyżej aktów prawnych zostały zastosowane terminy „sprawowanie” oraz „kult publiczny”, które jednak nie zostały zdefiniowane przez ustawodawcę – w tego rodzaju przypadkach niezbędne jest odesłanie do właściwych przepisów prawa kościelnego zawierających definicję tych pojęć¹³.

Warto jednakże podkreślić, iż pomimo braku wyjaśnienia niniejszych terminów, konkordat oraz Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego zawierają regulacje dotyczące możliwości sprawowania kultu przez Kościół katolicki¹⁴.

Zgodnie z treścią art. 8 ust. 2 Konkordatu, władza kościelna posiada wyłączną kompetencję do organizowania oraz sprawowania kultu pu-

---

¹¹ „Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie”; zob. art. 53 ust. 2 zd. 1, w: Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.

¹² Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. 1998, nr 51, poz. 318; Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1989, nr 29, poz. 154; A.M. Abramowicz, *Przedmiotowy zakres wolności religijnej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 10(2007), s. 333.

¹³ Tamże, s. 332–333; zob. kan. 384 §2, w: *Codex Iuris Canonici. Auctoritate Joannis Pauli pp. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.

¹⁴ Dz. U. 1998, nr 51, poz. 318; Dz. U. 1989, nr 29, poz. 154.

blicznego¹⁵. Powyższe kompetencje zostały obwarowane dwoma istotnymi ograniczeniami – po pierwsze, zarówno organizowanie, jak i sprawowanie kultu ma być zgodne z właściwymi przepisami prawa kanonicznego, po drugie zaś na władzę kościelną został nałożony obowiązek zachowania właściwych przepisów prawa krajowego¹⁶. W nauce przedmiotu wskazuje się, iż dotyczy to szczególnie regulacji związanych z bezpieczeństwem i porządkiem publicznym¹⁷.

Art. 8 ust. 4 Konkordatu zawiera z kolei gwarancję możliwości sprawowania przez Kościół katolicki kultu w miejscach publicznych¹⁸. Działalność o charakterze religijnym nie wymaga uzyskania wcześniejszego zezwolenia kompetentnych władz kościelnych, jeżeli tego rodzaju obowiązku nie przewidują właściwe przepisy prawa krajowego III Rzeczypospolitej Polskiej¹⁹. Wartym wskazania pozostaje, iż w treści art. 8 ust. 4 *in fine* zostały wyróżnione dwie kategorie powiązane z potrzebą uzyskania zezwolenia na gruncie przepisów prawa państwowego – bezpieczeństwo oraz porządek publiczny²⁰.

Przywołane powyżej czynniki uzasadniające ewentualną potrzebę uzyskania zezwolenia pojawiają się w kontekście dyskusji dotyczącej organizowania procesji podczas Uroczystości Ciała i Krwi Chrystusa (tzw. święta Bożego Ciała) oraz tradycyjnych, pieszych pielgrzymek. Przykłady sprawowania kultu publicznego przez Kościół katolicki pociągają bowiem niezrządkiem różnorakie utrudnienia w ruchu drogowym, zaś sposób celebracji tych przedsięwzięć – np. nadawanie modlitw bądź pieśni przez systemy nagłaśniające – może pociągnąć za sobą różnorakie niedogodności dla osób niebędących ich uczestnikami²¹.

Regulacja dotycząca kwestii ustaleń na linii Kościół katolicki – organy władzy publicznej w zakresie możliwości sprawowania kultu publicznego znajduje się w treści Ustawy o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego z 1989 r.

¹⁵ Zob. art. 8 ust. 2, w: Dz. U. 1998, nr 51, poz. 318.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ J. Krukowski, *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999, s. 119.

¹⁸ Zob. art. 8 ust. 4, w: Dz. U. 1998, nr 51, poz. 318.

¹⁹ A. Bartczak, *Konkordatowe i pozakonkordatowe gwarancje kultu publicznego*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 25(2016), nr 2, s. 47.

²⁰ Zob. art. 8 ust. 4, w: Dz. U. 1998, nr 51, poz. 318.

²¹ J. Mikołajewski, *Niewierzący praktykując*, <https://wyborcza.pl/7,75968,21957829,niewierzacy-praktykujacy.html> [01.12.2021].

W pierwszej kolejności wskazać należy, iż zgodnie z art. 15 ust. 1–2 tej Ustawy – nie wymaga się od strony kościelnej zawiadomienia kompetentnych władz publicznych w zakresie publicznego sprawowania kultu, jeżeli odbywa się ono w kościołach, kaplicach, budynkach kościelnych, na gruntach kościelnych i w innych pomieszczeniach służących katechizacji lub organizacjom kościelnym oraz w takich miejscach, na drogach, placach publicznych i w pomieszczeniach użyteczności publicznej, w których sprawowanie kultu uzależnione jest od uzgodnienia z właściwym organem sprawującym zarząd lub upoważnionym do dysponowania nim²². Z tego katalogu wyłączone zostały drogi, place publiczne oraz miejsca użyteczności publicznej²³.

Art. 16 ust. 1 wprowadza obowiązek uzgodnienia strony kościelnej z właściwymi organami administracji rządowej lub samorządowej tych procesji, pielgrzymek oraz imprez o charakterze religijnym, które organizowane są na drogach publicznych²⁴. Zakres ustaleń dotyczy w tym przypadku kategorii „bezpieczeństwa ruchu drogowego”²⁵. Właściwa procedura obejmuje złożenie odpowiedniego wniosku do zarządcy drogi oraz prośby – lub ewentualne dostarczenie wniosku do celu informacyjnym – do komendantów lokalnych służb porządkowych²⁶.

Jak widać, na gruncie przywołanych przepisów trudno mówić o uzależnieniu realizacji form sprawowania kultu publicznego od uzyskania zezwolenia kompetentnego organu władzy państwowej. Ustalenia, jakie zobowiązana jest podjąć strona kościelna, dotyczą potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa w ruchu drogowym tak dla biorących udział w pielgrzymkach czy procesjach, jak i uczestników ruchu drogowego nierealizujących aktywności o charakterze religijnym. Jednocześnie na stronę państwową – jak wskazuje się w literaturze przedmiotu – został nałożony obowiązek zapewnienia możliwości uprawiania kultu w sposób niezakłócony przez inne podmioty²⁷. Zagwarantowaniu niezakłóconego przebiegu publicznego uprawiania kultu służyć ma wprowadzenie do polskiego porządku prawnego przepisów penalizujących takie zachowania jak: utrudnianie w sprawowaniu publicznego aktu religijnego

²² Art. 15 ust. 2 pkt. 1–2, w: Dz. U. 1989, nr 29, poz. 154.

²³ Tamże.

²⁴ Art. 16 ust. 1, w: tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ W. Malesa, A. Wawrzaszek, *Administracyjne aspekty organizowania kultu katolickiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Administracja i Zarządzanie”, 2015, nr 106, s. 144–146.

²⁷ Abramowicz, *Przedmiotowy zakres wolności religijnej*, s. 334.

bądź jego uniemożliwienie oraz obrazę uczuć religijnych poprzez znieważenie publicznie przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych²⁸.

Podejmowanie aktywności o charakterze religijnym w miejscu pracy

Kolejnymi mechanizmami służącymi ochronie uprawnień wynikających z treści art. 53 ust. 2 Konstytucji realizowanych w przestrzeni publicznej III Rzeczypospolitej Polskiej są działania pracodawców podejmowane w zakresie wydarzeń i aktywności o charakterze religijnym – jak spotkania opłatkowe czy modlitwy okolicznościowe – organizowane w miejscu pracy.

Przy analizie powyższych kwestii – stanowiących, zgodnie z treścią art. 53 ust. 2 Konstytucji przejaw realizacji prawa do uzewnętrzniania swojej religii „[...] wespół z innymi” – niezbędne jest zwrócenie uwagi na charakter miejsca pracy, w którym dana jednostka zamierza uczestniczyć bądź zorganizować wydarzenie o charakterze religijnym.

W przypadku, gdy do różnorodnego rodzaju aktywności o charakterze religijnym dochodzi w instytucjach publicznych (państwowych i samorządowych), problem dopuszczalności tego rodzaju aktywności przekracza swoim zakresem możliwość rozpatrywania go wyłącznie w kontekście ochrony wolności sumienia i religii²⁹. Niezbędne jest bowiem w takim przypadku uwzględnienie również regulacji art. 25 ust. 2 Konstytucji – „Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym” – co do zakresu której istnieją rozbieżne stanowiska w doktrynie prawa wyznaniowego³⁰.

---

²⁸ Zob. art. 195–196, w: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. 1997, nr 88, poz. 553; Bartczak, *Konkordatowe i pozakonkordatowe gwarancje kultu publicznego*, s. 50–53; A. Korzeniowska-Lasota, *Zakres sumienia i wyznania*, „Studia Warmińskie”, 48(2011), s. 218.

²⁹ Pojęcie „instytucji publicznej” powinno być utożsamiane z kategorią „podmiotu publicznego”, do którego można zakwalifikować każdy podmiot realizujący powierzone lub zlecone zadanie publiczne; W. Wytrążek, *Podstawowe pojęcia teorii organizacji i zarządzania w instytucjach publicznych*, w: *Podstawy naukoznawstwa*, t. 2, red. P. Kawalec, R. Wodzis, P. Lipski, Lublin 2011, s. 315–317.

³⁰ Zob. art. 25, w: Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483. Analiza wymienionej regulacji konstytucyjnej przekracza zakresem przedmiot niniejszego opracowania. Kwestia ta pozostaje przedmiotem licznych opracowań w literaturze przedmiotu; zob. B. Chyłka, *Granice zasady bezstronności światopoglądowej władz publicznych (art. 25 ust. 2 Konstytucji RP)*, „Studia Elckie”,

Decyzja dotycząca możliwości tego rodzaju aktywności na terenie instytucji publicznej, skutkuje zmierzeniem się kierownika tych instytucji z różnorodnymi zarzutami dotyczącymi konsekwencji swojego postępowania. Pozwolenie na tego rodzaju aktywności może być traktowane w kategoriach preferowania przez przedstawicieli władz świeckich postawy religijnej czy dyskryminacji pracowników ze względu na wyznanie, które stanowią naruszenie art. 25 ust. 2 oraz art. 32 Konstytucji³¹. Z kolei niewyrażenie zgody na tego rodzaju działania może skutkować zarzutami o naruszenie gwarancji z art. 53 Konstytucji zatrudnionych w danych instytucjach pracowników. Z podobnymi zarzutami w zakresie naruszania wolności sumienia i wyznania pracowników mogą mierzyć się także pracodawcy spoza sektora publicznego.

Na podstawie analizy praktyki w tego rodzaju przypadkach uzasadnionym wydaje się pogląd, iż mechanizmem, który skutkuje faktyczną ochroną wolności sumienia i wyznania pracowników, pozostając zgodnym z systemową wykładnią regulacji art. 25 ust. 2 *in fine* oraz art. 53 Konstytucji, jest zagwarantowanie przez pracodawców niepublicznych oraz kierowników wyżej wymienionych jednostek sektora publicznego (w tym kierowników różnorodnych urzędów władz państwowych oraz samorządowych czy instytucji publicznych) dobrowolności udziału w czynnościach o charakterze religijnym w miejscu pracy³². Warto bowiem zaznaczyć, iż w tym przypadku należy rozpatrywać indywidualną wolność sumienia i wyznania poszczególnych pracowników również przez pryzmat art. 53 ust. 6 Konstytucji gwarantują-

---

19(2017), nr 3, s. 295–311; A. Tabak, *Fundamentalne zasady instytucjonalnych relacji państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w świetle art. 25 Konstytucji RP z 1997 r.*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin Polonia*”, 65(2018), nr 2, s. 265–281.

³¹ „1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. 2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny”; zob. art. 32, w: Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483; por. *Równe traktowanie ze względu na wyznanie w zatrudnieniu. Analiza i ocena*, red. A. Bodnar, S. Spurek, Warszawa 2018, s. 12–15 (*Prawo i Praktyka*, nr 26); M. Błaszowski, *Ograniczenia wolności sumienia i religii funkcjonariuszy publicznych*, „*Rocznik Teologiczny*”, 56(2014), z. 1, s. 187; *Pracownicy jednej z dużych firm: pracodawca faworyzuje muzułmankę. Co na to prawo pracy?*, <https://www.money.pl/gospodarka/pracownicy-jednej-z-duzych-f-abryk-pracodawca-faworyzuje-musulmanke-co-na-to-prawo-pracy-654655781285736a.html> [01.12.2021].

³² Por. A. Strojek, A. Cieślak, *Firmowa wigilia – przyjemność czy obowiązek?*, <https://rynekpracy.pl/artukul.php/wpis.448> [01.12.2021]; *Organizacja wigilii firmowej. Jak sobie z nią poradzić?*, <https://www.serfin.pl/24084,organizacja-wigilii-firmowej-jak-sobie-z-nia-poradzic/> [01.12.2021]; *Poświęcenie nowego budynku firmy*, <https://wpg.com.pl/2020/06/26/poswiecenie-nowego-budynku-firmy/> [01.12.2021].

cego niemożność zmuszania jednostki do uczestniczenia bądź nieuczestniczenia w praktykach religijnych. Wspomniana dobrowolność powinna być rozumiana w kategoriach umożliwienia nieuczestniczenia w danym akcie wszystkich osób niewyrażających ochoty na wzięcie udziału w konkretnej aktywności o charakterze religijnym – powód tej niechęci pozostaje sprawą nieistotną, zgodnie z art. 53 ust. 7 Konstytucji niedopuszczalna jest przymusowa weryfikacja preferencji religijnych i światopoglądowych³³.

Zapewnienie dobrowolności uczestnictwa może nastąpić w drodze różnorodnych rozwiązań praktycznych – w przypadku wspólnej modlitwy jest to umożliwienie opuszczenia pomieszczenia przed jej rozpoczęciem lub udostępnienie pomieszczenia do jej odmówienia, zaś w przypadku tzw. wigilii pracowniczych brak konsekwencji w związku z niepojawieniem się na tego rodzaju wydarzeniu (gdy np. odbywa się poza miejscem pracy) lub zagwarantowanie jednostce możliwości wykonywania jej obowiązków służbowych (jeśli dana aktywność religijna podejmowana jest w miejscu i godzinach pracy)³⁴.

W tym kontekście wartym jest ponowne zwrócenie uwagi na charakter miejsca pracy, w jakim dochodzi do podejmowania aktywności o charakterze religijnym. Uzasadnionym jest zatem pogląd, iż naruszenie art. 53 ust. 6 Konstytucji przez jednostkę kierowniczą danego urzędu bądź instytucji publicznej (w drodze np. wyciągnięcia konsekwencji wobec pracownika danej instytucji publicznej nieuczestniczącego w danym akcie religijnym) powinno się traktować również w kategoriach naruszenia art. 25 ust. 2 Konstytucji – powyższe organy powinny zachowywać bowiem jednakowy dystans zarówno do postawy religijnej, jak i niereligijnej³⁵.

Uzewewnętrznianie religii przez umieszczanie obecności symboli religijnych w przestrzeni instytucji publicznych

Ostatnim mechanizmem wartym wskazania przy okazji rozważań dotyczących instrumentów ochrony wolności sumienia i wyznania w prze-

---

³³ „Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania”; zob. art. 53 ust. 7, w: Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.

³⁴ Por. *Spotkania wigilijne i prezenty dla pracowników. Jak są opodatkowane?*, <https://prawo.money.pl/aktualnosci/okiem-eksperta/arttykul/spotkania-wigilijne-i-prezenty-dla-159,0,1967263.html> [01.12.2021].

³⁵ Por. Korzeniowska-Lasota, *Zakres sumienia i wyznania*, s. 214; Błaszowski, *Ograniczenia wolności sumienia i religii funkcjonariuszy publicznych*, s. 187.

strzeni publicznej III Rzeczypospolitej Polskiej jest stosunkowo spójna linia orzecznicza sądów polskich po 1989 r. dotycząca dopuszczalności umieszczenia symboli religijnych w przestrzeni pomieszczeń zarządzanych przez instytucje publiczne, takich jak m.in. urzędy czy biura³⁶. Niezbędnym już na wstępie rozważań pozostaje zaznaczenie, iż na potrzeby niniejszego artykułu analiza problemu została ograniczona do kwestii dopuszczalności eksponowania w wyżej wymienionej przestrzeni jednego konkretnego symbolu religijnego, czyli krzyża.

Prawo do eksponowania symboli religijnych w przestrzeni publicznej nie wynika wprost z treści analizowanego przepisu konstytucyjnego, jednak – jak wskazuje się w nauce przedmiotu – jest ono uznawane za swoistą konsekwencję prawa do uzewnętrzniania przekonań religijnych i światopoglądowych w życiu publicznym³⁷.

Niniejszy problem posiada dwa swoiste aspekty. Pierwszym jest noszenie przez przedstawicieli władz publicznych rzeczy mających znaczenie religijne, m.in. ozdób bądź dewocjonaliów. Biorąc pod uwagę dotychczasowe rozważania, należy zgodzić się z poglądem, iż dana jednostka ma prawo do noszenia symboli religijnych także, jeżeli pozostaje ona przedstawicielem władz publicznych³⁸.

Drugim z aspektów jest ekspozycja symboliki religijnej w przestrzeni budynków instytucji publicznych. Analizując opinie przedstawicieli nauki przedmiotu dotyczące obecności krzyża w niniejszych miejscach, można zauważyć, iż w doktrynie prawa wyznaniowego obecny jest pogląd o uznaniu tej aktywności za naruszenie art. 25 ust. 2 oraz art. 53 Konstytucji przez wzgląd na fakt, iż może ona rodzić społeczne przekonanie o afirmowaniu czy wręcz utożsamieniu się przedstawicieli władz publicznych z konkretną

---

³⁶ Zob. Wytrążek, *Podstawowe pojęcia teorii organizacji i zarządzania w instytucjach publicznych*, s. 316–317.

³⁷ Zgodnie z treścią art. 53 ust. 2 oraz art. 25 ust. 2 *in fine*; zob. A. Romanko, *Symbol krzyża w sferze publicznej w kontekście wybranych orzeczeń*, „Kościół i Prawo”, 2013, nr 2(15), s. 210. Warto także wskazać, iż na gruncie regulacji ustawowej, możliwość zawieszenia krzyża w przestrzeni instytucji publicznych przewidziano jedynie w przypadku szkół, zgodnie z treścią §12 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, Dz. U. 1992, nr 36, poz. 155.

³⁸ Por. R. Wieruszewski, *Opinia na temat wniosku Klubu Poselskiego Ruch Palikota o wydanie zarządzenia nakazującego usunięcie krzyża łacińskiego, znajdującego się w sali posiedzeń Sejmu RP*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu”, 2011, nr 4(32), s. 84.

doktryną religijną, powiązaną z eksponowanym znakiem³⁹. Tego rodzaju przekonanie może skutkować z kolei poczuciem dyskryminacji u pracowników czy petentów niebędących członkami danej wspólnoty religijnej⁴⁰.

Linia orzecznicza sądów polskich dotycząca obecności krzyża w pomieszczeniach instytucji publicznych – również w Sali Posiedzeń Sejmu – prezentuje stanowisko przeciwne wobec powyższych argumentów. Od 1990 r. w orzecznictwie podkreślane jest, iż sama obecność krzyża w pomieszczeniach różnorodnych instytucji publicznych nie stanowi naruszenia wolności sumienia i wyznania, a ponadto – jak wskazano w rozstrzygnięciu instancji odwoławczej dotyczącym oddalenia powództwa grupy posłów o usunięcia krzyża z Sali Posiedzeń Sejmu – tzw. pasywne oddziaływanie krzyża nie może być uznane za przejaw prowadzenia przez państwo indoktrynacji religijnej⁴¹.

* * *

Zaprezentowane przykłady funkcjonowania wiernych Kościoła katolickiego w przestrzeni publicznej III Rzeczypospolitej Polskiej – choć stanowią jedynie wąski katalog aktywności przekładających się na realizację uprawnień wynikających z treści realizacji art. 53 ust. 2 Konstytucji – służyć mają wskazaniu, iż ochrona wolności sumienia i wyznania może odbywać się za pomocą różnorodnych instrumentów, tak o charakterze *stricte* prawnym, jak i pozaprawnym (praktycznym).

Pierwszym z nich jest uszczegółowienie gwarancji konstytucyjnych w aktach prawnych niższego rzędu w zakresie możliwości podejmowania konkretnych działań związanych m.in. z publicznym uzewnętrznianiem religii w postaci uczestnictwa w kulcie publicznym. Jak wynika z powyższej analizy, właściwe regulacje konstytucyjne mają zagwarantować m.in. bezpieczeństwo wszystkich uczestników ruchu drogowego oraz możliwość realizacji swoich uprawnień przez uczestników wyżej wymienionego kultu w sposób niezakłócony przez inne podmioty.

Kolejnym mechanizmem ochrony jest wprowadzanie takich rozwiązań praktycznych w miejscach pracy, które przekładają się z jednej strony na

---

³⁹ Zob. Romanko, *Symbol krzyża w sferze publicznej w kontekście wybranych orzeczeń*, s. 207.

⁴⁰ R.M. Małajny, *Krzyż w budynkach publicznych – tak czy nie?*, s. 23–25.

⁴¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 września 1990 r., sygn. akt IPRN 38/90; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dn. 28 października 1998 r., sygn. akt I ACa 612/98; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 25 listopada 2010 r., sygn. akt I ACa 363/10; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 9 grudnia 2013 r., sygn. akt I ACa 608/13.

umożliwienie realizacji uprawnień z art. 53 ust. 2 Konstytucji, z drugiej zaś na realizację gwarancji z art. 53 ust. 6 Konstytucji wprowadzającą zakaz zmuszania kogokolwiek do uczestnictwa w wydarzeniach o charakterze religijnym.

W określonych przypadkach – jak choćby przy okazji kwestii dopuszczalności obecności krzyża w urzędach czy instytucjach państwowych – dla ochrony wolności sumienia i wyznania niezbędne jest konkretne rozstrzygnięcie sądu. Tego rodzaju działanie wydaje się konieczne dla rozstrzygnięcia problemu relacji art. 25 ust. 2 oraz art. 53 Konstytucji lub kwestii prymatu konkretnego aspektu wolności sumienia i religii. W przypadku obecności symboli religijnych w przestrzeni budynków użytkowanych przez instytucje państwowe chodzi o stwierdzenie, czy silniejszej ochronie podlega tzw. wolność do religii, czyli prawo do realizacji, czy – obecna w doktrynie prawa wyznaniowego – instytucja „wolności od religii”, prowadząca do faktycznego ograniczenia możliwości wolności uzewnętrzniania swojej religii w przestrzeni publicznej⁴².

Biorąc pod uwagę przeprowadzone powyżej rozważania, uzasadnionym wydaje się wniosek, iż w konstytucyjnym porządku III Rzeczypospolitej Polskiej ochronie podlega wolność uzewnętrzniania religii. W zakresie wyżej wymienionej ochrony tego aspektu wolności sumienia i religii udało się wypracować skuteczne mechanizmy zarówno na płaszczyźnie prawnej, jak i pozaprawnej.

Należy jednak pamiętać, iż – przez wzgląd na różnorakie czynniki dotyczące zarówno funkcjonowania związków religijnych, jak i niezwiązane bezpośrednio z ich działalnością (m.in. problemy wewnętrzne wspólnot religijnych czy coraz silniejsze tendencje laicyzacyjne społeczeństwa przekładające się na zmiany w strukturze i liczebności wiernych) – kwestią otwartą pozostaje zmiana dynamiki relacji pomiędzy wspomnianą ochroną wolności „do religii” i „od religii”. Nie można wykluczyć, iż potencjalnym skutkiem tego rodzaju zmiany będzie powstanie i ugruntowanie w praktyce nowych mechanizmów ochrony wolności sumienia i wyznania, skutkujących faktycznym ograniczeniem możliwości uzewnętrzniania religii przez jednostki w przestrzeni publicznej państwa polskiego.

BIBLIOGRAFIA

Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Declaratio de libertata religiosa (Dignitatis humanae)*, 7 XII 1965, AAS, 58(1966), s. 929–946; tekst polski:

---

⁴² T. Szczech, *Czy wolność religijna jest wolnością od religii? Sprawa Lautsi przeciwko Włochom a kryzys wolności w Europie*, „Studia Erasmiensia Vratislaviensia”, 5(2011), s. 404–407.

- Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 410–421.
- Codex Iuris Canonici. Auctoritate Joannis Pauli pp. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
- Karta Narodów Zjednoczonych podpisana podczas Konferencji Narodów Zjednoczonych w San Francisco w dniu 26 czerwca 1945 r., Dz. U. 1947, nr 23, poz. 90.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 10 grudnia 1948 roku w Paryżu.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i politycznych, Dz. U. 1977, nr 38, poz. 167.
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej; Dz. U. 1989, nr 29, poz. 154.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, Dz. U. 1992, nr 36, poz. 155.
- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. 1998, nr 51, poz. 318.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny; Dz. U. 1997, nr 88, poz. 553.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 września 1990 r., sygn. akt IPRN 38/90.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 28 października 1998 r., sygn. akt I ACa 612/98.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 25 listopada 2010 r., sygn. akt I ACa 363/10.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 9 grudnia 2013 r., sygn. akt I ACa 608/13.
- Abramowicz A.M., *Przedmiotowy zakres wolności religijnej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 10(2007), s. 325–352.

- Bartczak A., *Konkordatowe i pozakonkordatowe gwarancje kultu publicznego*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 25(2016), nr 2, s. 41–55.
- Błaszczkowski M., *Ograniczenia wolności sumienia i religii funkcjonariuszy publicznych*, „Rocznik Teologiczny”, 56(2014), z. 1, s. 181–198.
- Chyłka B., *Granice zasady bezstronności światopoglądowej władz publicznych (art. 25 ust. 2 Konstytucji RP)*, „Studia Łódzkie”, 19(2017), nr 3, s. 295–311.
- Korzeniowska-Lasota A., *Zakres sumienia i wyznania*, „Studia Warmińskie”, 48(2011), s. 211–226.
- Krukowski J., *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999.
- Malesa W., Wawrzaszek A., *Administracyjne aspekty organizowania kultu katolickiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Administracja i Zarządzanie”, 2015, nr 106, s. 135–147.
- Małajny R.M., *Krzyż w budynkach publicznych – tak czy nie?*, w: *Standardy bezstronności światopoglądowej władz publicznych*, red. A. Mezglewski, A. Tunia, Lublin 2013, s. 135–147.
- Mikołajewski J., *Niewierzący praktykujący*, <https://wyborcza.pl/7,75968,21957829,niewierzacy-praktykujacy.html> [01.12.2021].
- Organizacja wigilii firmowej. Jak sobie z nią poradzić?*, <https://www.serfin.pl/24084,organizacja-wigilii-firmowej-jak-sobie-z-nia-poradzic/> [01.12.2021].
- Płoski T., *Prawo do wolności sumienia i religii w Polsce*, „Prawo Kanoniczne”, 46(2003), nr 3–4, s. 87–109.
- Poradnik o przestrzeniach publicznych*, red. M. Jaskulska, Gdańsk 2014.
- Poświęcenie nowego budynku firmy*, <https://wpg.com.pl/2020/06/26/poswiecenie-nowego-budynku-firmy/> [01.12.2021].
- Pracownicy jednej z dużych firm: pracodawca faworyzuje muzułmankę. Co na to prawo pracy?*, <https://www.money.pl/gospodarka/pracownicy-jednej-z-duzych-fabryk-pracodawca-faworyzuje-muzulmanke-co-na-to-prawo-pracy-6546557812857536a.html> [01.12.2021].
- Romanko A., *Symbol krzyża w sferze publicznej w kontekście wybranych orzeczeń*, „Kościoł i Prawo”, 2013, nr 2(15), s. 207–226.
- Równe traktowanie ze względu na wyznanie w zatrudnieniu. Analiza i ocena*, red. A. Bodnar, S. Spurek, Warszawa 2018 (*Prawo i Praktyka*, nr 26)
- Serzhanova V., Tuora-Schwierskott E., *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, 40(2018), s. 303–314.

- Spotkania wigilijne i prezenty dla pracowników. Jak są opodatkowane?*, <https://prawo.money.pl/aktualnosci/okiem-eksperta/artukul/spotkania-wigilijne-i-prezenty-dla,159,0,1967263.html> [01.12.2021].
- Stępień J., *Postulaty Soboru Watykańskiego II dotyczące stosunków pomiędzy Kościołem katolickim i państwem w nauczaniu papieża Franciszka*, „Roczniki Nauk Prawnych”, 31(2021), nr 2, s. 199–214.
- Stępień J., *Współczesne modele separacji*, w: *Prawo, religia, wyznanie. Na styku normatywizmu i moralności*, red. P. Staniszevska-Pobikrowska, Warszawa 2020, s. 12–32.
- Strojek A., Cieślik A., *Firmowa wigilia – przyjemność czy obowiązek?*, <https://rynekpracy.pl/artukul.php/wpis.448> [01.12.2021].
- Szczech T., *Czy wolność religijna jest wolnością od religii? Sprawa Lautsi przeciwko Włochom a kryzys wolności w Europie*, „Studia Erasmiiana Vratislaviensia”, 5(2011), s. 385–413.
- Tabak A., *Fundamentalne zasady instytucjonalnych relacji państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w świetle art. 25 Konstytucji RP z 1997 r.*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin Polonia”, 65(2018), nr 2, s. 265–281.
- Wieruszewski R., *Opinia na temat wniosku Klubu Poselskiego Ruch Palikota o wydanie zarządzenia nakazującego usunięcie krzyża Łacińskiego, znajdującego się w sali posiedzeń Sejmu RP*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu”, 2011, nr 4(32), s. 78–87.
- Wytrążek W., *Podstawowe pojęcia teorii organizacji i zarządzania w instytucjach publicznych*, w: *Podstawy naukoznawstwa*, t. 2, red. P. Kawalec, R. Wodzis, P. Lipski, Lublin 2011, s. 315–337.